

УДК 821.161.2:82-311.9

АЛЬТЕРНАТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІСТОРІЇ В РОМАННОМУ ПРОСТОРИ О. ЧУПИ “БОМЖІ ДОНБАСУ”

Ушневич С.Е., к. філол. н., доцент

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
вул. Шевченка, 54, Івано-Франківськ, Україна*

solomiya1977@yandex.ua

Стаття присвячена створенню комплексної візії специфіки художньої організації роману О. Чупи “Бомжі Донбасу”, який усе ще залишається маловивченим. У статті наведено загальну оцінку праць учених щодо цього твору. Виокремлюються головні постмодерністські риси роману, висвітлюється психологічна майстерність автора та особливості на стилістичному рівні. Головна увага приділяється альтернативному моделюванню історії, що втілено в оригінальній структурі роману.

Ключові слова: нація, містифікація, альтернативна історія, психологія.

АЛЬТЕРНАТИВНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ИСТОРИИ В РОМАНЕ А. ЧУПЫ “БОМЖИ ДОНБАССА”

Ушневич С.Э.

*ГВУЗ “Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника”,
ул. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, Украина*

Статья посвящена созданию комплексной визии специфичности художественной организации романа А. Чупы “Бомжи Донбасса”, который всё ещё остаётся малоизученным. В статье даётся общая оценка работам учёных относительно этого произведения. Выделяются основные постмодернистские черты романа, освещается психологическое мастерство автора и особенности на стилистическом уровне. Основное внимание уделяется альтернативному моделированию истории, которая воплощает оригинальную структуру романа.

Ключевые слова: нация, мистификация, альтернативная история, психология.

ALTERNATIVE MODELLING OF HISTORY IN THE NOVEL BY O. CHUPA “HOMELESS OF DONBAS”

Ushnevych S.E.

*Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article investigates the specifics of the author’s thinking in the light of alternative modeling history in the novel environment; proanalizuvano question of identity of people in a local environment; attempt to understand the dominant ethno-national in art fabric piece.

Object is novel by O. Chupa “Homeless of Donbas” (2014), in the context of Ukrainian fiction, particularly in this kind of as alternative history. The study of the poetics of the novel has a great literary sense. Analyzing the artistic features, we are able to open the very interesting features of the style of the writer that help make a holistic view of all his work and on the development of the novel genre in literature postmodernism.

In contemporary Ukrainian prose actively implemented realized new opportunities for interpreting historical and cultural values of the base of the nation. A new book by a young writer O. Chupa “Homeless of Donbas” contains a key to understanding a social or psychological process truth images, which is something far above the truth of fact and the truth of logical reasoning. The author argues that “tried to weave in the context of the Donbas Ukrainian history, from the time of Prince Sviatoslav. Here’s a hoax. “The plot of the novel proves – it’s not just a story about the present, it attempts to look into the future through the past.

The novel “Homeless of Donbas” by O. Chupa opens to the public problems in the worldview of people, values which specific simplified. The author argues the ruling Communist Party for decades cultivated pseudo values of value system (or even removing) and some other Stakhanov movement, socialist competition heroes, labor etc. dynasty. At Donbas formed a certain type of people-oriented basic components: self-preservation, procurement and procreation: “...they have no nationality in our traditional sense of the word, is much more significant for them is belonging to certain professions – Electric driver”. Question national identity and spiritual development is displayed on the second or third place.

Dissatisfaction with the present, primarily as a consequence of certain historical events and is pushing to think about other options the history of the country, nation, humanity and promotes alternative modeling

artistic reality. Exploring the relationship between man and time, the author of the novel “Homeless of Donbas” reveals the problem units in psychic bereavement his countrymen at the conscious / unconscious identity, social engagement, leveling the spiritual and cultural values. The young writer O. Chupa offers its own version of reflection Ukrainian history through the prism of ideology residents of Donbas.

Key words: nation, hoax, alternative history, psychology.

Проблеми української ідентифікації, питання формування майбутнього покоління українців, як виявилось, на сьогодні хвилюють не лише українських громадян, але й світову спільноту. Переосмислюючи історію, пропонуючи власні версії історичного процесу розвитку певних держав, письменники спираються на категорію альтернативності, творять художню реальність, у якій моделюються відповідно до авторського бачення історичні моменти.

Наукові студії кінця ХХ – початку ХХІ ст. активно досліджують причини перетворення історії та засоби її моделювання (Д. Затонський, Н. Маньковська, З. Шевчук та ін.); аналізується одна з форм моделювання історії у фантастичній літературі – альтернативна історія (С. Бережний, А. Валентинов, Б. Невський, О. Петухова, І. Чорний). Проблема альтернативності досліджується й у межах інших наук: історії (О. Аксьонова, О. Бочаров, Б. Могильницький та ін.), філософії (М. Гефтер, К. Поппер та ін.), педагогіки (О. Желіба) тощо. Проте з огляду на суспільно-історичні події, вважаємо, потребує вивчення соціокультурний та національний аспекти моделювання світу в українській фантастиці, зокрема в такому її різновиді, як альтернативна історія. Цей піджанр наукової фантастики представлений у творчості А. Валентинова, В. Єшкелева, О. Ірванця, В. Кожелянка, М. Матіос та ін.

У сучасній українській прозі активно реалізуються усвідомлені нові можливості для інтерпретації історико-культурних цінностей базової нації. Нова книга молодого письменника О. Чупи “Бомжі Донбасу” містить ключову для розуміння певного соціального або психологічного процесу правду образів, яка виявляється набагато вищою, ніж правда факту та правда логічного умовиводу. Автор стверджує, що “намагався вплести Донбас у контекст саме української історії, починаючи від часів князя Святослава. Ось така містифікація”. Фабула роману доводить – це не просто історія про сьогоднішнє, це намагання зазирнути в майбутнє за допомогою минулого.

Мета статті – дослідити специфіку авторського мислення крізь призму альтернативного моделювання історії в романному просторі; проаналізувати питання ідентифікації людей у певному локальному середовищі; осмислити національну домінанту в тексті твору.

Об’єктом дослідження є роман О. Чупи “Бомжі Донбасу” (2014 р.) в контексті української фантастики, зокрема в такому її різновиді, як альтернативна історія. Вивчення поетики цього роману матиме великий літературознавчий сенс. Аналізуючи художні особливості, маємо можливість відкрити надзвичайно цікаві риси стилю письменника, які допомагають скласти цілісне уявлення про специфіку художнього мислення автора й про тенденції розвитку жанру роману в літературі постмодернізму.

Роман “Бомжі Донбасу” О. Чупи відкриває для широкого загалу проблеми у світосприйнятті людей, ціннісні установки яких специфічно спрощені. Автор стверджує, що керівна комуністична партія протягом десятиліть культивувала псевдоцінності або викривлювала систему цінностей – притлумлюючи (а то й вилучаючи) одні й гіперболізуючи інші – стаханівський рух, соціалістичне змагання героїв праці, трудові династії тощо. На Донбасі сформувався певний тип людей, орієнтованих на базисні складники: самозбереження, матеріальне забезпечення і продовження роду – “...вони не мають національності в нашому традиційному розумінні цього слова, набагато суттєвішою для них є приналежність до певних професій – електрик, водій” [7, с. 28]. Питання національної ідентичності та духовного розвитку виводиться на другий-третій план.

Письменник О. Чупа зізнається: “Кардинальні часи потребують екстраординарних рішень. Я вирішив, що буду писати про ці події поза тим, що відбуваються військові дії”. Однак Ю. Андрухович вважає, що “передчуття війни – це для письменника нормальний і постійний стан. Іноді настає момент, коли такі передчуття справджуються”. Пророчими видаються рядки з роману “Бомжі Донбасу” про “...автономність Донбасу, а то й вихід зі складу України” [7, с. 28]. Прозаїк виголошує ці думки, демонструючи погляди певної частини жителів Донбасу. Автор називає це “політичною демагогією”, боячись припустити щось подібне. На жаль, приклад Донбасу доводить: “залишаються люди, що хочуть жити або минулим, або таким майбутнім, яке пропонує неорадянська імперія, Російська Федерація”. Письменник убезпечує себе від політичного дискусування навколо окресленої проблематики, наголошуючи: “ця книга не зовсім про політику, точніше, зовсім не про політику, це спроба представити альтернативну історію України, яка могла би колись бути” [2, с. 5].

Отже в основі твору розповідь про чотирьох безхатченків із Макіївки на ім'я Малевич, Славко, Серій і Кубік, які опинились на вулиці не з власної волі (у когось захопили квартиру, інший втратив роботу, коли завод збанкрутував). Дослідниця соціального устрою безпритульних А. Рябчук пише, що “через специфіку вуличного життя у безхатченків виробляється низка спільних рис характеру: недовіра до оточуючих, зменшення соціальних контактів до мінімуму, орієнтація на задоволення своїх потреб будь-якою ціною, навіть шляхом порушення соціальних норм і законів, відсутність відчуття часу та планів на майбутнє, байдужість до того, що відбувається навколо” [6, с. 75]. У цьому плані головні герої Олексія Чупи – не зовсім типові.

Негласним ватажком макіївських безхатченків є виходець із Західної України, такий собі ідеаліст Славко, що приїхав на початку 90-х рр. “з місією навернення мешканців Донбасу до українства” [7, с. 21]. Постать його суперечлива, як історія нашого народу. Він єдиний має національну основу, його ідентифікація пов'язана з українством, однак ці підвалини повільно руйнуються соціально-психологічною дисгармонією. Не менш цікавою є постать, власне, оповідача – Малевича. Про нього в передмові влучно сказав Ю. Іздрик, зазначаючи, що прізвисько безхатченка викликає “найпростіший асоціативний ряд, пов'язує славнозвісний “Чорний квадрат” із символікою “чорного золота”, характерного для всього вугільного регіону” [7, с. 5]. Називаючи свого героя, письменник наче інтелектуалізує його. Малевич має задатки до аналітичного мислення та естетизму – любить (любив) хорошу музику. Для нього “музика – це ключ, що міг відкрити в голові бурхливі потоки радості, співчуття, щастя, смутку, ненависті...”. Інші колоритні персонажі, Серій і Кубік, “знаходяться на маргінесах суспільства, де за кілька кроків починається прірва” [7, с. 18].

Прикметним є те, що макіївські приبلуди розмовляють українською, і часом здається, що українською на Донбасі спілкуються лише вони. Водночас розуміємо: письменник наголошує на тому, що Україна успадкувала деформовану модель сприйняття речей. Мовна ситуація в цьому регіоні відображає процеси насильницької асиміляції українців в умовах тривалих періодів бездержавності української нації та поділів українських земель. Держави, що в різний час контролювали українські етнічні території, розглядали природне бажання українців зберегти українську мову як вияв прагнення державної незалежності і тому намагалися знищити нашу мовно-культурну ідентичність.

Українська проза історіоцентричного спрямування осмислює сучасний стан колективної історичної пам'яті народу, розмірковуючи над чинниками, що впливають на її формування/деформування, стверджують думку про необхідність її оновлення й очищення від імперських ідеологічних міфів. У цьому письменники вбачають запоруку відновлення національної ідентичності українців. Альтернативне моделювання історії у

творах відображає посилення інтересу людства до минулого як результат пошуку відповідей на питання теперішнього й майбутнього.

Сучасній художньо змодельованій історії О. Чупи властиве розгортання подій на рівні т. зв. *історичного роздоріжжя* (вигаданий альтісториком альтісторичний факт, який дозволяє будувати новий сценарій історичного розвитку). Загалом письменник презентує власну концепцію бачення історії, у якій з'являються Яроград, Мокричі та Чорне місто. Відомостей про ці міста немає в легендах чи переказах, лише Клаус Вагнер, місцевий поліглот, слюсар, історик та археолог, не тільки чув про ці міста, але й має докази їхнього існування – книгу істинної української історії, яку зачитує у справжнісіньких підземеллях, похованих під руїнами макіївського заводу, невеликій групі безпритульних, які теж чи то дивом, чи то провидінням натрапили на цю покинуту місцину. Матеріал знайденої книги, залучений до тексту фрагментарно, виконує особливо потужну генеративну функцію, залишаючи простір для розмірковування і зменшуючи рівень залежності читача від автора. Слушна думка З. Шевчук: “Сучасні українські прозаїки використовують фрагменти для побудови твору або за принципом неієрархічного монтажу, колекціонування дискурсів, тобто нанизування окремих частин (згідно з традицією риторичного повтору), або для “конспективного” зображення життя, світу, з історії яких для змалювання обираються лише найважливіші етапи (пункти біфуркації), що визначили подальший розвиток подій чи становлення світу” [8, с. 2]. Ускладнення форми дає змогу авторам художньо розгорнути та дослідити теми історичної пам'яті й духовної наступності.

Водночас, імовірні реконструкції історичних подій у художньому творі можуть спиратися на містифіковані писемні джерела, факти, зв'язки. Мотив знайденої Вагнером книги організовує сюжет у романі О. Чупи “Бомжі Донбасу”, письменник наділяє артефакт здатністю зберігати й передавати історичну інформацію: “...ця книга має в собі історію цілого народу, історію народу твоєї матері, а значить, і твого, Клаусе, народу” [7, с. 81]. На макіївських безхатченків віднайдена історична пам'ятка справляє сильне враження, стає відправною точкою для подальшого розгортання подій. Ознайомлюючись з історією зниклого народу, безхатченки, що прозріли, проходять морально-духовний катарсис і повертаються в жорстоку реальність – спалений фоліант, убитий Кубік, згадка про “...Україну, якої більше нема”. Водночас письменник пом'якшує песимістичний пафос роману, зникнення цінної знахідки (рукопису) компенсується надією, що в майбутньому ситуація може змінитися – головний герой Малевич чує Бога. Фактично, художнє моделювання історії О. Чупи активізується в теологічно-містичній площині.

Варто зауважити, що релігійна концепція є невід'ємним компонентом реконструкції історії: у найтрагічніші хвилини свого життя яроградці “...починають молитися, їхні очі підіймаються до неба, а вуста проголошують якісь мантри” [7, с. 34]. Важливою рисою художнього мислення О. Чупи є складність в інтерпретації релігійного дискурсу: колишній галичанин Славко говорить про те, що “Бог сильно підірвав свій авторитет в його очах”; Малевич уявляє Бога “першокласником, що креслить на дошці п'ятикутник” – символічне втілення останніх п'яти яроградців, що є носіями пам'яті про славетні часи більш ніж трьохсотрічної держави, і водночас п'яти макіївчан, можливо, останніх свідків історії, яку, як завжди, перекурили й забули; “малолітній” Кубік розбитими вустами читає “Отче наш”; цинічний Серій вірить в реінкарнацію і схиляється до буддизму. Отже, релігійна парадигма, втілена в темі гріха (вбивство) й спокуси (крадіжки), зумовлює проблемну різновекторність твору.

Сучасні представники моделювання історії висувають художні гіпотези про роль підсвідомості як прихованого резервуару історичної пам'яті. Сюжетна реалізація цієї ідеї в романі “Бомжі Донбасу” здійснюється за допомогою психоемоційних, свідомих і підсвідомих рис менталітету. Важливим складником у цілісній структурі твору є

використання сновидінь. Несвідома сфера людської особистості прямо співвідноситься з оніричним світом і проектується письменником на історичну долю нації. Аналіз ролі кожного окремого сновидіння, яке бачать безхатченки на закинутому заводі (Малевиц, Серий), свідчить про перехід підсвідомих комплексів на рівень образів: “За спиною височіють стіни фортеці, тіло вкриває довга вишита сорочка з дивним орнаментом, і я чомусь хочу стати на коліна, торкнутися долонями землі” [7, с. 32]. У снах хлопці бачать себе яроградцями, частиною мужнього зниклого народу. Зображення перенесено у внутрішній світ героїв, подано ніби зсередини їхньої свідомості, яка акумулювала історичну пам’ять народу. На думку Л. Дунаєвської, “мотив сну – як мотив смерті і відродження – споріднений з давньоміфологічним мотивом вмираючого і воскресаючого божества, сягає генези тотемного покровителя, здатного воскресити посвяченого у світ предків” [3, с. 264]. Отже, домінантною видається думка письменника О. Чупи: “Я помираю першим, але помираю не рабом, а останнім вільним чоловіком на цій землі. Запам’ятайте моє ім’я, поставте мені пам’ятник посеред випаленої жовтої пустелі. Якщо є шанс протистояти, то треба виходити й захищати свою землю” [7, с. 36].

Отже, невдоволення сьогоденням, у першу чергу, як наслідком певних історичних подій, наштовхує на думку про можливі інші варіанти історії розвитку країни, нації, людства і сприяє поширенню альтернативного моделювання художньої дійсності. Досліджуючи взаємозв’язок людини і часу, автор роману “Бомжі Донбасу” розкриває проблемні вузли у психосприйнятті його земляків на рівні свідомої/несвідомої самоідентифікації, соціальної заангажованості, нівеляції духовно-культурних цінностей. Молодий письменник О. Чупа пропонує власний варіант осмислення української історії крізь призму світогляду жителів Донбасу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровко О. О. Альтернативні художні версії минулого в літературі сьогодення: спроба типологізації / О. О. Бровко // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність : зб. наукові праць. – Кривий Ріг : ДВНЗ “Криворізький національний університет”, 2014. – Вип. 3. – С. 189–197.
2. Донбас очима машиніста-письменника. Інтерв’ю з Олексієм Чупою [Електронний ресурс] // Українська правда. Життя. – 2014. – 20 липня. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/07/17/175273/>
3. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій / Л.Ф. Дунаєвська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – 304 с.
4. Желіба О. Альтернативна історія: методика використання в навчальному процесі / О. Желіба // Література та культура Полісся. – Вип. 39 : Історія та культура Полісся й України в сучасному науковому сприйнятті / відп. ред. і упоряд. Г.В. Самойленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 52–58.
5. Литовченко Т. Українська фантастика: ми є! [Електронний ресурс] / Тимур Литовченко // Телекритика. – 2008. – 11 вересня. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-suspilstvo/2008-09-11/40526>
6. Рябчук А. Бездомні Києва: їх власна вина, випадок долі чи побічний ефект переходу до капіталізму? [Електронний ресурс] / А. Рябчук // Назва з екрана. – 2007. – 25 листопада. – Режим доступу: <http://chapeye.livejournal.com/320607.html> – 25.11.2007
7. Чупа Олексій. Бомжі Донбасу / Олексій Чупа. – Брустурів : Дискурсус, 2014. – 148 с.
8. Шевчук З. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 “Теорія

літератури” [Електронний ресурс] / Зоя Володимирівна Шевчук. – К., 2006. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06szvpup.zip>

REFERENCES

1. Brovko, O. O. (2014), Alternatyvni khudozhi versii mynuloho v literaturi siohodennia: sproba typolohizatsii [Alternative art version of the past in the present literature: an attempt typology]. Literaturny svitu: poetyka, mentalnist I dukhovnist – World Literature: Poetics, mentality and spirituality, 3, pp. 189–197 [in Ukrainian].
2. Donbas ochyma mashynista-pysmennyka. Interviu z Oleksiim Chupoiu [Donbass eyes driver writer. Interview with Alexei Chupoyu]. Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda, 2014, 20 July. Available at: <http://life.ppravda.com.ua/person/2014/07/17/175273/> [in Ukrainian].
3. Dunaievskaya, L. F. (2009), Ukrainska narodna proza (lehenda, kazka): evoliutsiia epichnykh tradytsii [Ukrainian folk prose (legends, fairy tales): the evolution of the epic tradition]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet” [in Ukrainian].
4. Zheliba, A. (2007), Alternativna istoriia: metodyka vykorystannia v navchalnomu protsesi [Alternative History: methods of educational use]. Literature ta kultura Polissia. Vypusk 39.: Istorია ta kultura Polissia y Ukrainy v suchasnomu naukovomu spryiniatti – Literature and Culture Polesie. Iss. 39: History and Culture Polesie and Ukraine in modern scientific perception, 52–58 [in Ukrainian].
5. Litovchenko, T. (2008), Ukrainska fantastyka: my ye! [Ukrainian fiction: we have!]. Telekrytyka, 11 September. Available at: <http://www.telekritika.ua/media-suspilstvo/2008-09-11/40526> [in Ukrainian].
6. Riabchuk, A. (2007), Bezdomni Kyieva: yikh vlasna vyna, vypadok doli chy pobichnyi efekt perekhodu do kapitalizmu? [Homeless Kyiv: their own wine, a case of fate or a side effect of the transition to capitalism?], 25 November. Available at: <http://chapeye.livejournal.com/320607.html> - 25.11.2007- 7. 7. [in Ukrainian].
7. Chupa, Oleksii (2014), Bomzhi Kyieva [Bum Donbass]. Brusturiv, Dyskurs [in Ukrainian].
8. Shevchuk, Z. (2006), Zasoby modeliuvannia istorii v postmodernii ukrainskii prozi [Simulation tools in the history of Ukrainian postmodern prose]. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06szvpup.zip> [in Ukrainian].

УДК 821.166.2:82–31

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ СІРКА В РОМАНІ “ІЗ СЬОМОГО ДНА” Я. БАКАЛЕЦЬ ТА Я. ЯРОША

Хом’як Т.В., к. філол. н., професор, *Іващенко О.А., вчитель

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

**Запорізький навчально-виховний комплекс № 88, вул. Музична, 2, м. Запоріжжя, Україна*

flf@znu.edu.ua

Стаття присвячена осмисленню образу Івана Сірка, визначенню засобів його характеротворення в романі Я. Бакалець і Я. Яроша “Із сьомого дна”. Актуальність дослідження пояснюється незгасним інтересом до того феноменального явища, яким було козацтво, та до яскравих історичних постатей – конкретних його представників.

Ключові слова: історія, літопис, образ, роман, типологія, фольклор

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗА СІРКА В РОМАНЕ “ІЗ СЕДЬМОГО ДНА” Я. БАКАЛЕЦЬ И Я. ЯРОША

Хомяк Т.В., *Иващенко Е.А.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

**Запорожский учебно-воспитательный комплекс № 88,*

ул. Музыкальная, 2, г. Запорожье, Украина

Статья посвящена осмыслению образа Ивана Сірка, определению средств его характерообразования в романе Я. Бакалець и Я. Яроша “Из седьмого дна”. Актуальность исследования объясняется